

Українська мова і література В ШКОЛАХ УКРАЇНИ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ТА ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ 6 РАЗІВ НА РІК

№ 4 (221) ЛИПЕНЬ–СЕРПЕНЬ 2022

Видається з 1999 року. До січня 2012 р. журнал виходив під назвою «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах». До січня 2014 р. журнал виходив під назвою «Українська мова й література в сучасній школі»
Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 20009 – 9809 Р від 25. 06. 2013 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДІВП ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Головний редактор – Станіслав Караман, доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови Інституту філології, Київський університет імені Бориса Грінченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Алла Архангельська, доктор філологічних наук, професор кафедри славистики Університету ім. Ф. Палацкого (Чеська Республіка)

Зінаїда Бакум, доктор педагогічних наук, професор, ДВНЗ «Криворізький національний університет» (Україна)

Микола Барактян, кандидат педагогічних наук, доцент, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

Алла Богуш, академік НАПН України, професор, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (Україна)

Наталія Богданець-Білокаленко, доктор педагогічних наук, Інститут педагогіки НАПН України (Україна)

Олена Бондарева, доктор філологічних наук, професор, проректор з розвитку лідерства Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

Юрій Бондаренко, доктор педагогічних наук, професор, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Олена Бровко, доктор філологічних наук професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Анатолій Висоцький, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

Ніна Голуб, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогіки НАПН України (Україна)

Катерина Городенська, доктор філологічних наук, професор, Інститут української мови НАН України (Україна)

Олена Горошкіна, доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогіки НАПН України (Україна)

Анатолій Гуляк, доктор філологічних наук, професор, Інститут філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Наталія Дика, завідувач кафедри методики мов і літератури Інституту післядипломної педагогічної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Наталія Діденко, кандидат педагогічних наук, викладач Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

Олена Єременко, доктор філологічних наук, професор, кафедри української літератури і компаративістики Інституту філології, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Лідія Кавун, доктор філологічних наук, професор, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Україна)

Ольга Копусь, доктор педагогічних наук, професор, перший проректор з науково-навчальної роботи, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (Україна)

Тетяна Космеда, доктор філологічних наук, професор, Познанський університет імені Адама Міцкевича (Республіка Польща)

Галина Корицька, кандидат філологічних наук, доцент, Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ЗОР (Україна)

Олена Котусенко, головний спеціаліст МОН України з питань викладання української мови та літератури і світової літератури (Україна)

Оксана Кучерук, доктор педагогічних наук, професор, Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна)

Лідія Мамчур, доктор педагогічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Україна)

Тетяна Матвійчук, доцент кафедри мовних дисциплін Державного університету інфраструктури та технологій, кандидат філологічних наук, доцент (Україна)

Людмила Овсієнко, доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови Інституту філології, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Віктор Огнев'юк, академік НАПН України, професор, ректор Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

Сергій Омельчук, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, Херсонський державний університет (Україна)

Марія Пентиліук, доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет (Україна)

Галина Рацул, учитель української мови і літератури Комунального закладу «Навчально-виховне об'єднання «Загальноосвітній навчальний заклад І–ІІІ ступенів № 16 – дитячий юнацький центр «Лідер» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області», старший учитель (Україна)

Володимир Різун, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту журналістики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Ірина Руснак, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту філології, Київський університет імені Бориса Грінченка

Григорій Семенюк, доктор філологічних наук, професор, директор Інституту філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Ольга Слоньовська, кандидат педагогічних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна)

Микола Степаненко, доктор філологічних наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (Україна)

Олександр Стишов, доктор філологічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

Іван Хом'як, доктор педагогічних наук, професор, Національний університет «Острозька академія» (Україна)

Марія Цуркан, доктор педагогічних наук, доцент кафедри суспільних наук та українознавства, Буковинський державний медичний університет (Україна)

Таміла Яценко, доктор педагогічних наук, головний науковий співробітник відділу навчання української мови і літератури Інституту педагогіки НАПН України (Україна)

Стефанія Яворська, доктор педагогічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна)

НАУКА-ШКОЛІ: МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ**Руслана УГНІЧ**

Уміння вчитися у структурі компетентнісного уроку в контексті переходу на новий державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти

3

Микола СТЕПАНЕНКО

Замилує слово, занепокоює дія: коментар небайдужого мовознавця

10

НАУКА-ШКОЛІ: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ**Олена БРОВКО**

Художні моделі ідентичності в сучасній українській літературі: геопоетичні проєкції

11

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛІВІ-СЛОВЕСНИКУ**Юлія ОГАРЬ**

Розвиток критичного мислення учнів ліцею у процесі формування граматично нормативного мовлення

15

Наталія ДІДЕНКО

Дотримання синтаксичних та пунктуаційних норм. конспект заняття з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» для здобувачів економічних спеціальностей

20

Ольга ПРОВОДКО

Складнопідрядне речення з підрядними обставинними місця та часу. Урок з ароматом кави
Українська мова, 9 клас

25

МЕТОДИЧНА МАЙСТЕРНЯ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА**Алла ОЛІЙНИК**

«Ой у лузі червона калина...» (інтегрований урок-гра). *Українська мова, 6 клас*

29

Наталія НЕКРАСОВА

Узагальнення і систематизація вивченого з розділу «Дієслово».

33

Тетяна ІВАНЦОВА

Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні. Тренувальні вправи

36

«А ТРЕБА ЖИТИ...»**Віра НОСЕНКО**

Сивина...

38

МЕТОДИЧНА МАЙСТЕРНЯ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА**Діана ПУДЛО**

Сатиричне викриття бездуховності обивателів, що зрікаються своєї мови, культури, родового коріння у п'єсі Миколи Куліша «Мина Мазайло»

39

Наталія ПАСІЧНИК, Анастасія ГОРНИЦЬКА

Орфографічний батл (за творчістю Тараса Григоровича Шевченка)
Українська література, 10 клас

48

ПОЗАКЛАСНА РОБОТА**Людмила ЛИТВИНЮК, Катерина ЄРШОВА**

Є Україна – мрія поколінь, держава, самостійна й незалежна
Сценарій виховного заходу до Дня Незалежності України

51

Віолетта ДВОРЕЦЬКА

Рідна мова в нашому житті
Сценарій виховного заходу за творчим доробком автора

56

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ**Наталія БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО**

Літературна вітальня

59

«А ТРЕБА ЖИТИ...»**Валентина АЛЕКСАНДРОВА**

Щоденник. Невигадані історії про війну.
Продовження

62

ЩОДЕННИК. НЕВИГАДАНІ ІСТОРІЇ ПРО ВІЙНУ

Продовження

Валентина АЛЕКСАНДРОВА, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка

Історія шоста

02.04.2022. Київ. Доброго ранку, Україно! Доброго ранку, наші славні захисники Києва! Це ви сьогодні подбали про те, щоб жителі столиці спали спокійно. Не було жодного вибуху, на місто не впала жодна ракета, не спалахнув жоден будинок, не загинув жоден житель... А звідусіль страшні новини про загибель мирних жителів, жінок, дітей. Знову бомбили Харків, Маріуполь, Херсон, Миколаїв, Чернігів, Житомир, міста і села на Донбасі... По телевізору показують страшні картини про пожежі й руїни українських міст, сіл, мостів, складів, доріг, відео про вбивства і знущання з наших мирних жителів, розповіді очевидців про вбивства і катування односельців – жінок, дівчат, дітей.

Подруга моєї дочки, яка доглядала за хворим дядьком у Сімферополі, уже місяць знаходиться в Миколаєві та не може повернутися до своїх батьків у місто Бердичів. 23 лютого, за день до початку війни, дядько сказав їй, що треба тікати, бо він поїде лікуватись до Німеччини (у нього остання стадія онкології). Він встиг вивезти її до Херсона, але коли місто окупували російські солдати, вона зрозуміла, що там знаходиться небезпечно, що будь-якої хвилини її схоплять і відвезуть до Росії. До Миколаєва з Херсона людей відвіз на автобусі хоробрий водій, який вночі промчав під обстрілами на шаленій швидкості, ризикуючи підірватися на мінах... Людей в автобусі було дуже багато, всі залишилися живі. Майже весь час Наталка, так звати цю дівчинку, сидить у бомбосховищі, недалеко від зруйнованого від вибуху приміщення Миколаївської обласної адміністрації, де загинуло 36 людей... Миколаїв теж щодня обстрілюють, місто дає гідну відсіч рашистам, не даючи захопити сусідню Одесу.

Не дамо захопити чудові міста й села України!!!

Історія сьома

11.04.2022. Київ. Сьогодні вранці наланала вербових котиків і поставила у вазу на вікні... На гілочках з'явилися зелені листочки, у кімнаті запахло весною... Недалеко від мого будинку, на березі Дніпра, на островах, стріляють, – це тренуються хлопці з територіальної оборони, до цього ми вже звикли, і зовсім не страшно. По телевізору більше немає розважальних передач, усі українські канали об'єдналися, щоб передавати новини про війну Росії з Україною. Коли припинилися вибухи в Гостомелі, Бородянці, Ірпені, Бучі, Ворзелі, усі побачили страшні картини про пережите мешканцями цих містечок, про смерть, загибель, катування, муки жителів, які не встигли залишити свої домівки. Світ-

лини і відео про розстріляні тіла на вулицях, у підвалах, у своїх квартирах облетіли весь світ... Спалений Маріуполь, захоплений орками Мелітополь, зруйновані вщент Харків, Чернігів, Суми, села поблизу цих міст. Борються з агресором Миколаїв, Одеса, Київ, Полтава, Кременчук, Донеччина і Луганщина.

8 квітня... Моторошна звістка про загибель від попадання ракети у натовп людей із 4 тисяч осіб, які чекали на вокзалі прибуття потягу в Краматорську... Вбито 57 дорослих і дітей та більше ніж 100 поранених. Багатьом лікарі вже не змогли допомогти, у дітей відірвані ноги і руки... Жителів Маріуполя, Енергодара й Мелітополя насильно відправляють до найвіддаленіших районів Росії, забирають паспорти громадян України. Але найстрашніше, що орки забирають осиротілих дітей!!! Що з ними буде там, на чужині, без батьків, родичів, братів, сестер?

Жахіття XXI сторіччя щодня... Коли настане мир?

Ще не вмерла України ні слава, ні воля, ще нам браття українці, усміхнеться доля!

Історія восьма

12.04.2022. Київ. Телефоную братові, який, як і я, теж не виїхав із Києва, але відправив свою сім'ю подаль від небезпеки. Спочатку дружина разом з дочкою й онучкою поїхали до Трипілля, але коли там почали бомбити Трипільську ТЕЦ, вони виїхали аж на Закарпаття. Із Закарпаття подалися до Болгарії, до самої столиці Софії. Пишуть, що там також нелегко, все дуже дороге, особливо продукти. Але ж Болгарія славиться великими врожайми овочів, то чому ж вони там такі дорогі? Винна, напевно, війна...

Війна – збройна агресія – вторгнення... Ще зовсім недавно ми не вживали ці слова... Як змінилась лексика пересічного українця... Военний, військовий, окупант, загарбник, рашист, терорист, орки, тимчасово захоплені території, бойові дії, военні дії, виття сирен, повітряні тривоги, застосування зброї масового знищення, бомбардування, обстріл, авіаналіт, авіаудар, касетні, фосфорні бомби, блокада портів, хімічна зброя, злочини проти людяності, злочини проти людства, мародерство, трофеї, пограбування помешкань, захоплення заручників, вбивства, гвалтування жінок і дітей, смерть, відчай, горе, розмінування територій, визволені від окупантів села і міста, зустрічі з уцілілими мешканцями будинків, поховання померлих, радість від народжених за час війни в Україні дітей...

Але надія на перемогу не вгасає, молимося за те, щоб ПЕРЕМОГА прийшла якнайшвидше!

*Продовження. Початок у жур. «Українська мова і література в школах України» № 2–3, 2022 р.,

Історія дев'ятого

14.04.2022. Київ. П'ятдесятити день російсько-української війни. Окупанти погрожують знищити Харківщину й Донбас. Триває посилена евакуація мирного населення. Ворог планує влаштувати парад на 9 травня в Маріуполі. Він дуже підступний, наносить удари по наших містах і селах. У тимчасово захоплених Херсоні, Мелітополі, Енергодарі жителів змушують коритися «новій» владі. У Мелітополі обікрали пенсійний фонд, забрали у пенсіонерів близько трьох мільйонів гривень. Люди залишились без засобів існування. На Чорнобильській АЕС забрали в полон 169 нацгвардійців, про них нічого поки що невідомо. Жителі визволених сіл Київської та Чернігівської областей ховають своїх загиблих односельчан та родичів, дають свідчення про вбивства та катування окупантами чоловіків, жінок і дітей. У містечку Бородянка на Київщині не залишилось жодного віцілого будинку, воно першим зустріло окупантів. Вразило відео з похилим погруддям Тараса Шевченка. Тарасові озвірілі рашисти стріляли в голову двічі: одна куля прострелила голову навиліт, друга – залишилась у скроні. Але погруддя встояло, як і жителі Бородянки. Вони знову повертаються до свого містечка, разом з рятувальниками розбирають завали, шукають під будинками людей. На жаль, уже мертвих... Але, на диво, знаходять живих тварин – котів і собак. Врятованих тваринок забирають волонтери, відправляють до спецпритулків або за кордон. Вони також зазнали жахіття війни – перелякані, поранені, без господарів. Сьогодні бачила сюжет про собаку, який уже місяць чекає на порозі будинку свою хазяйку, яку згвалтував і вбив окупант. Вона жила в будинку сама, чоловік давно помер, не встигла виїхати, і от така страшна історія. Волонтерка з Києва майже щодня привозить собаці поїсти, постелила на ганку теплий килимок, щоб було тепліше. Пес потребує лікування, він пролежав на кам'яному ганку дуже довго, застудився, він уже старенький (9 років), але від дверей будинку нікуди не відходить... Думаю, що знайдуться добрі люди, які заберуть його. Подумала, а чому б і мені не забрати якогось пухнастика чи цупеня й спробувати замінити їм їхніх загиблих господарів?..

Молімося за нашу Україну і творимо добро!!!

Історія десятого

16.04.2022. Київ. Зранку світлило сонечко. Захотілося піти до лісу, він у нас поряд, це початок Пуци Водиці. Там, напевне, уже цвіте ряст, проліски, фіалки, медуниця. Згадала, як пояснювала студентам значення фразеологізму «топтати ряст». Ряст здавна вважали провісником весни. Люди поспішали на узлісся, де ріс ряст, щоб босоніж, пританцьовуючи, накликаючи: «Топчу, топчу ряст. Дай, Боже, того року дїждати і ряст потоптати!». Це означало, що людина, яка доторкнеться до живої природи, оздоровиться, набереться життєвої сили, щоб дожити до наступної весни. З часом обряд відійшов у минуле, а фразеологізм набув значення: жити, ходити по землі, тобто дїждатися того дня, коли можна буде «топтати ряст». А про того, хто помирав, казали: йому вже не топтати рясту.

Але ж не можна до лісу: не пускають таблички: «Обережно! Міни!» Згадалося, як у дитинстві милувалися цвітінням рясту, синіх пролісків, фіалок, конвалій, а пізніше – білого і фіолетового панського бузку, якого у парку мого дитинства було дуже багато. Цей парк знаходиться у місті Кагарлику Київської області й має дуже цікаву історію. На початку XIX ст. посадили величезний парк навколо свого величезного палацу розпорядився перший його володар польський граф Ян Тарновський. Але облогою родив його генерал у відставці Дмитро Трощинський. Надзвичайно краси білий двоповерховий палац мав 30 кімнат, флігель, будинок для слуг тощо. 1851 року в Трощинського побував у гостях молодий Микола Гоголь, де читав йому другий том «Мертвих душ», приїжджали в гості до Трощинського й Леся Українка, Василь Капніст.

Парк – взрєць ландшафтної архітектури, має величезну кількість цінних реліктових дерев і рослин, він занесений до Червоної книги України. Площа парку – 35 га. У ньому знаходиться 12 полян, за кількістю місяців у році. Новий господар розпорядився завести для парку екзотичні дерева й кущі з усього світу й назвав його «Земна куля в мініатюрі». У парку є озеро Сажалка, у центрі озера – острів з філософською назвою «Пізнай себе». У дуже глибокому озері б'є 24 джерела, вони наповнюють річку Рассаву, яка впадає у Дніпро. А ще в озері водяться великі соми і сазани, які іноді піднімаються на поверхню і вражають своїми розмірами...

Коли Трощинські збанкрутіли, маєток купив польський граф Михайло Чертков. Він розпорядився поставити в парку приблизно 20 мармурових скульптур, із них 17 – статуї всесвітньо відомих із міфології богів Давньої Греції. У палаці, флігелі, на алеях і полянах було розміщено 748 витворів мистецтва – копії грецьких і римських статуй, бюстів. Новий господар провів для поливу парку водопровід, спорудив місток через глибокий яр, побудував Святотроїцьку церкву і дзвіницю. У парку збереглася тільки одна альтанка. Реліквією парку вважається трьохсотрічний дуб, який називають тепер дубом Гоголя. На жаль, ні містка, ні скульптур, ні багатьох альтанок у парку вже немає, їх знищили німці під час війни 1941–1945 рр., залишилися на входах лише двоє величезних кованих воріт, які німці не змогли вивезти. На місці знищеного палацу тепер стадіон.

Про парк мого дитинства можна розповісти ще дуже багато, але краще до нього поїхати..., пройтися тими стежками-доріжками, згадати, як усі жителі містечка і ми, колишні учні, його доглядали – згрібали старе листя, підмітали алеї, не топтали квіти, а милувалися ними... Але чи доведеться побувати на батьківщині, де була рідна хата, посаджений батьком сад, чисте повітря, пахощі черемхи, бузку, липи в парку...

Згадуючи найкращі роки мого життя, трохи відволікався, бо сьогодні цілий день лунають тривожні сирени попередження про повітряну тривогу: Київ і область сьогодні атакували ворожі ракети: є жертви і поранені.

Після закінчення війни обов'язково поїду в рідний Кагарлик, відвідаю улюблений парк! Поїду навесні топтати ряст! Все буде Україна!

Далі буде